

СТРАТЕГИК РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ: МИНТАҚАВИЙ ИҚТИСОДИЁТДА БАРҚАРОР ЎСИШ КАТАЛИЗАТОРИ

Мустафаев Бахтиёр Рустамович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Аннотация. *Тадқиқот минтақавий иқтисодиётда барқарор ўсишга эришиш воситаси сифатида стратегик режалаштиришнинг назарий асосларини ўрганишга қаратилган. Ушбу тадқиқот барқарор минтақавий иқтисодий ривожланишда стратегик режалаштиришнинг назарий асослари бўйича қимматли фикрларни қўшишга қаратилган. Ўзбекистон мисолида мавжуд муаммолар, ечимлар ва исқболлари бўйича таклиф ва тавсиялар шакллантирилган.*

Калит сўзлар: *стратегик режалаштириш, минтақа, ҳудуд, интеграция, атроф-муҳимит, барқарорлик.*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПЛАНИРОВАНИЯ: КАТАЛИЗАТОР УСТОЙЧИВОГО РОСТА РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Мустафаев Бахтиёр Рустамович

Независимый научный сотрудник научно-исследовательского центра «Научные основы и проблемы развития экономики Узбекистана» при Ташкентском государственном экономическом университете

Аннотация. *Целью исследования является изучение теоретических основ стратегического планирования как средства достижения устойчивого роста региональной экономики. Это исследование направлено на то, чтобы добавить ценную информацию о теоретических основах стратегического планирования в области устойчивого регионального экономического развития. На примере Узбекистана сформулированы предложения и рекомендации по существующим проблемам, решениям и решениям.*

Ключевые слова: *стратегическое планирование, регион, территория, интеграция, окружающая среда, стабильность.*

THEORETICAL FOUNDATIONS OF STRATEGIC PLANNING: A CATALYST FOR SUSTAINABLE GROWTH IN THE REGIONAL ECONOMY

Mustafaev Bakhtiyor Rustamovich

Independent researcher of the research center "Scientific bases and problems of the development of the economy of Uzbekistan" under the Tashkent State University of Economics

Abstract. *The study aims to study the theoretical foundations of strategic planning as a means of achieving sustainable growth in the regional economy. This study aims to add valuable insights into the theoretical foundations of strategic planning in sustainable regional economic development. On the example of Uzbekistan, proposals and recommendations were formulated on the existing problems, solutions and solutions.*

Key words: *strategic planning, region, territory, integration, environment, stability.*

Кириш.

Бугунги тез ўзгарувчан иқтисодий муҳитда бутун дунё бўйлаб минтақалар барқарор ўсишга эришишда кўплаб муаммоларга дуч келмоқда. Аҳоли сонининг ўсиши, ресурсларнинг тугаши ва атроф-муҳит муаммолари ортиб бораётгани сабабли, минтақавий иқтисодиётлар узоқ муддатли фаровонликни таъминлаш учун мослашиши керак. Стратегик режалаштириш экологик, ижтимоий ва маданий омилларни ҳисобга олган ҳолда иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш орқали минтақаларни барқарор ўсишга йўналтиришда ҳал қилувчи восита сифатида намоён бўлади.

Худудларнинг интеграция жараёнларининг сезиларли даражада кенгайиши шароитида уларни бошқаришга ёндашувларда сезиларли ўзгаришлар рўй бермоқда. Шу билан бирга, худудларни бошқаришнинг мураккаблик даражаси ошиб бормоқда, бу эса янада юқори даражадаги мустақилликка эга бўлиш ва уларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини ташкил этиш учун ваколатларнинг берилиши фактларининг мавжудлиги билан боғлиқ. Бўлиб ўтган жараёнлар нафақат унинг янги мақоми билан, балки ташқи муҳитнинг ўзгарувчан шароитлари билан ҳам солиштириш мумкин бўлган фаолиятни бошқариш ва худудларни ривожлантиришнинг ўзига хос усуллари шакллантириш талабларини илгари сурди. Натижада, худудларнинг янги мақоми стратегик бошқарув ва режалаштириш усуллари кўллаш заруриятига таъсир қилади, улар худудни ривожлантириш ёки уларнинг комбинациясини стратегик кўриш функциясига эришиш учун ишлатилиши мумкин. Шу сабабли, ҳозирги вақтда худудларни ривожлантиришни стратегик режалаштириш билан боғлиқ масалалар тобора кўпроқ кўплаб олимлар, иқтисодчилар ва сиёсатчиларнинг диққат марказига айланиб бормоқда. Бу жаҳон мамлакатлари ва уларнинг худудлари миллий иқтисодиётини ривожлантиришни бошқариш жараёнида стратегик режалаштиришнинг муҳимлигини таъкидлайди.

Адабиётлар шарҳи.

Худудларни ривожлантиришни стратегик режалаштириш бўйича олимларнинг мавжуд ютуқларини таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади. Жумладан, Плазиак ва Рачвал (2014), компания даражасида стратегик режалаштириш хусусиятларини ўрганиб, бу биз ҳозир қаерда эканлигимизни ва келажакда нимага эришмоқчи эканлигимизни баҳолаш орқали ҳужжатлаштириш ва бизнесингиз йўналишини аниқлаш жараёни эканлигини таъкидладилар.

Албреттс ва бошқалар. (2017) ўтган асрнинг охирида ўз тадқиқотларида стратегик режани ишлаб чиқишда муайян худудни ривожлантириш стратегиясида белгиланган мақсадларга эришиш учун жамоатчилик назорати механизмларидан фойдаланишни ҳисобга олиш кераклигини таъкидлади. Бундан ташқари, маҳаллий ривожланишни бошқаришнинг аниқ воситалари рўйхати иқтисодий, ҳуқуқий ва мотивацион механизмларни ўз ичига олади. Уларнинг биргаликда қўлланилиши худудларнинг прогрессив иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратилган.

Брокс ва Шулитс (2006) стратегик режалаштиришни бизнес стратегияларини шакллантириш санъати, уларни амалга ошириш ва ташкилий мақсадлардан келиб чиққан ҳолда таъсирини яқуний баҳолаш нуқтаи назаридан кўриб чиқадилар. Бундан ташқари, стратегик режалаштириш муайян ташкилий мақсадларга эришишни таъминлаш учун турли бизнес бўлимларини, жумладан, бухгалтерия ҳисоби ва молия, илмий-тадқиқот ва ишланмалар, ишлаб чиқариш, маркетинг, ахборот тизимлари, менежмент ва бошқаларни бирлаштиришга қаратилган.

Арабадзхъиев ва бошқалар. (2020) ушбу концепцияни ҳисобга олган ҳолда, стратегик режалаштириш иқтисодий, ижтимоий ва экологик муаммоларни ҳал қилиш воситаси сифатида шаҳар ва минтақавий даражада тез-тез амалга оширилаётганини таъкидлади.

Жерзй ва бошқаларнинг (2019) тадқиқот мақоласида, худудларни муваффақиятли ривожлантириш учун худудларда кучли ўрта синфни шакллантиришни рағбатлантириш сиёсатини ишлаб чиқиш зарурлиги қайд этилди. Шу билан бирга, аҳолининг иқтисодий турмуш даражаси яхшиланган тақдирдагина ўрта синфни ривожлантириш мумкин бўлади, бу эса ўз навбатида худудлараро номутаносибликни бартараф этишни, худудларнинг барқарор иқтисодий ўсишини таъминлашни ва уларнинг иқтисодий салоҳиятидан фойдаланиш учун қулай шарт-шароитларни яратишга қаратилган самарали давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш орқали уларнинг рақобатбардошлик даражасини оширишни тақозо этади.

Самарали сиёсатни ишлаб чиқиш, ўз навбатида, унинг аҳамиятини тасдиқловчи пухта стратегик режалаштиришни талаб қилади.

Мазовия вилояти президенти Струзик (Тейшеира ва Бода, 2019 йил) Европа минтақалар кўмитасининг 136-ялпи мажлисида ҳудудларни стратегик режалаштириш муваффақиятли ривожланишнинг бошланғич нуқтаси эканлигини таъкидлади. Узоқ муддатли минтақавий стратегиялар ҳудудларнинг барқарор ривожланишини таъминлаши керак. Шу билан бирга, уларни ишлаб чиқишда сифатли тайёрланган таҳлил ва аниқ ва профессионал тарзда белгиланган узоқ муддатли мақсадлардан фойдаланиш керак (Петруненко ва бошқ., 2020).

Карпенконинг (2016) илмий мақоласида таъкидланганидек, стратегик режалаштириш стратегик мақсадларни аниқлаш жараёнини ташкил қилувчи ва мувофиқлаштирувчи ва минтақавий ҳокимиятлар даражасида ресурсларни кейинги тақсимлаш учун асос бўлган интеграция қилувчи куч сифатида ишлайди. Бундан ташқари, стратегик режалаштириш ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш масалаларига қаратилган, шунингдек, ҳудудларни ривожлантириш стратегиясини яратиш ва амалга ошириш жараёнида менежерлар ва алоҳида ходимлар ўртасидаги ўзаро муносабатларни шакллантириш учун асос яратади.

Барқарор ривожланиш учун ҳудудларнинг интеграцияси ва ҳамкорлигининг аҳамияти кўплаб олимлар томонидан муҳокама қилинади (Арабаджиев ва бошқалар, 2020) кўшимча равишда, уларнинг баъзилари жамоалар ўртасидаги алоқа муҳимлигини таъкидлайди (Романенко, 2016). Шунингдек, барқарор ривожланишни рағбатлантиришда иқтисодий, ижтимоий ва экологик рағбатларни яратиш жараёнини молиявий қўллаб-қувватлаш муҳим аҳамиятга эга (Албреттс ва бошқ., 2017).

Клийменко ва бошқалар (2016) стратегик режалаштиришни ташкил этишда мавжуд ёндашувлар бўйича тадқиқот олиб борган ва стратегик режани ишлаб чиқиш услуги раҳбарлик хусусиятига, режалаштириш объектининг маданиятига, унинг атроф-муҳитининг мураккаблигига, объектнинг катталигига ва ҳоказоларга боғлиқлигини таъкидлаган ва олим бугунги кунда уларнинг стратегик режалаштиришнинг афзалликларидан фойдаланишда қийинчилик туғдиришини таъкидлаган. Шу билан бирга, уни амалга ошириш жараёни, албатта, манфаатдор томонларнинг эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда ташкилотнинг миссиясини кўриш, аниқлаштириш ва яратиш босқичини ўз ичига олиши керак (Блакей, 1994).

Метахас (2002) фикрига кўра, ҳар бир ҳудуднинг имкониятларига мослаштирилган агросаноат комплексини ривожлантириш стратегиясини ишлаб чиқиш стратегик режалаштиришнинг мумкин бўлган йўналишлари орасида жуда муҳим йўналишдир, чунки иқтисодиётнинг қудратли қишлоқ хўжалиги мамлакат учун sanoat хавфсизлигини таъминлашнинг калитидир.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Стратегик режалаштириш кенг қамровли ва такрорланувчи жараён бўлиб, у минтақанинг узоқ муддатли истиқболларини белгилаш, унинг кучли, заиф томонлари, имкониятлари ва таҳдидларини аниқлаш ҳамда барқарор иқтисодий ривожланишга эришиш стратегияларини шакллантиришни ўз ичига олади. У минтақанинг ресурслари, имкониятлари ва ҳаракатларини ўз салоҳиятини максимал даражада ошириш ва ноаниқликларни самарали енгиш учун мослаштиришга қаратилган.

Барқарор минтақавий иқтисодий ривожланиш кўп қиррали ёндашув бўлиб, у узоқ муддатли иқтисодий ўсиш ва фаровонликка кўмаклашиш, шу билан бирга ресурслардан масъулиятли фойдаланиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ижтимоий тенгликни таъминлашга қаратилган. Концепция жадал урбанизация, аҳоли сонининг кўпайиши, ресурсларнинг камайиши ва атроф-муҳитнинг деградацияси билан боғлиқ муаммоларга жавоб сифатида пайдо бўлди. Иқтисодий ривожланишнинг анъанавий ёндашувлари кўпинча атроф-муҳит ва жамиятга узоқ муддатли оқибатларини етарли даражада ҳисобга олмаган ҳолда қисқа муддатли ютуқларни биринчи ўринга қўяди.

Бошқа томондан, стратегик режалаштириш - бу мақсадларни белгилаш, ресурсларни аниқлаш ва аниқ мақсадларга эришиш учун ҳаракат режаларини шакллантиришни ўз ичига олган тизимли ва истиқболли жараён. У бизнес ва давлат бошқарувида ташкилотлар ва ҳукуматларни исталган натижаларга йўналтириш учун кенг қўлланилган. Вақт ўтиши билан иқтисодий ривожланишнинг анъанавий амалиётлари барқарор бўлмаган натижаларга олиб келиши мумкинлигини англаш стратегик режалаштиришнинг барқарорлик тамойиллари

билан интеграциялашувига олиб келди, бу эса барқарор минтақавий иқтисодий ривожланиш концепциясини юзага келтирди.

Барқарор минтақавий иқтисодий ривожланишда стратегик режалаштириш иқтисодий ўсиш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ижтимоий фаровонлик ўртасидаги мувозанатни сақлашга қаратилган. Ушбу уч ўлчовнинг ўзаро боғлиқлигини ҳисобга олган ҳолда, у иқтисодий ривожланиш атроф-муҳит ёки заиф жамоаларнинг маргиналлашуви ҳисобига тушмаслигини таъминлайди.

Стратегик режалаштириш минтақанинг иқтисодий ривожланиши учун узоқ муддатли кўришни таъминлайди. Потенциал муаммолар ва имкониятларни аниқлаш орқали минтақалар келажакдаги ноаниқликлар, зарбалар ва глобал бозорлардаги ўзгаришларга яхшироқ тайёрланиши мумкин. Бу барқарорликни кучайтириб, минтақаларга иқтисодий таназул ва экологик офатлардан қайтишга имкон беради.

Барқарор минтақавий иқтисодий ривожланиш чиқиндилар ва атроф-муҳитга таъсирни минималлаштириш учун ресурслардан фойдаланишни оптималлаштиришни ўз ичига олади. Стратегик режалаштириш ҳудудларга самарадорликни ошириш мумкин бўлган соҳаларни аниқлаш имконини беради, бу эса ресурсларни янада самарали тақсимлашга ва экологик изни камайтиришга олиб келади.

Стратегик режалаштириш турли манфаатдор томонларни, жумладан, давлат органлари, корхоналар, жамоат ташкилотлари, академиклар ва фуқароларни жалб қилишни ўз ичига олади. Бундай инклюзив ёндашув турли истиқболлар ва манфаатларнинг ҳисобга олинишини таъминлайди, муваффақиятли амалга ошириш имкониятларини оширади ва юзага келиши мумкин бўлган низоларни камайтиради.

Барқарор ривожланиш учун стратегик режалаштиришни қабул қилган ҳудудлар кўпинча жозибдор инвестиция йўналишларига айланади. Корхоналар ва сармоядорлар барқарорликни таъминлашга содиқлигини кўрсатадиган минтақаларга тобора кўпроқ устунлик беришмоқда, чунки бу узоқ муддатли барқарорлик ва ўсиш потенциалидан далолат беради.

Барқарор минтақавий иқтисодий ривожланиш аҳолининг ҳаёт сифатини яхшилашга қаратилган. Инфратузилма, таълим, соғлиқни сақлаш ва маданиятни муҳофаза қилишга йўналтирилган инвестициялар жамият учун янада қулай ва инклюзив муҳитни яратишга ёрдам беради.

Стратегик режалаштириш атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирларини иқтисодий ривожланиш ташаббуслари билан бирлаштиришга ёрдам беради. Қайта тикланадиган энергия манбаларини, ердан барқарор фойдаланишни ва чиқиндиларни камайтиришни рағбатлантириш орқали ҳудудлар иқтисодий фаолиятнинг атроф-муҳитга таъсирини юмшата олади.

Стратегик режалаштириш бошқарувнинг турли даражаларида - маҳаллий, минтақавий ва миллий сиёсатларни яхшироқ мувофиқлаштиришга имкон беради. Бу изчиллик барқарор ривожланиш мақсадлари изчил амалга оширилишини таъминлайди, тараққиётга тўсқинлик қилиши мумкин бўлган қарама-қарши сиёсатлардан қочади.

1-расм. Барқарор минтақавий ривожланиш учун стратегик режалаштириш устунлари¹⁰⁹

¹⁰⁹ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Хулоса қилиб айтганда, барқарор минтақавий иқтисодий ривожланишда стратегик режалаштириш атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва ижтимоий тенгликни таъминлаш билан бирга иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун комплекс ва фаол ёндашувни таъминлайди. Бу замонамизнинг мураккаб вазифаларини ҳал этишда, ҳозирги ва келажак авлодлар учун барқарор фаровонликка эришишда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

1-расмда барқарор минтақавий ривожланиш учун стратегик режалаштириш устунлари келтирилган бўлиб уларнинг моҳияти алоҳида очиб берсак. Жумладан, стратегик режалаштириш ҳудудларни ўз иқтисодий фаолиятларини диверсификация қилишга ундайди, битта саноатга қарамликни камайтиради. Диверсификация иқтисодий хатарларни юмшатади ва барқарорликни кучайтиради, минтақа иқтисодиётининг жаҳон бозоридаги ўзгаришларга мослашишини таъминлайди.

Инновациялар ва технологияларни қамраб олиш маҳсулдорлик ва рақобатбардошликни оширади. Стратегик режалаштириш тадқиқот ва ишланмаларга, рақамли инфратузилмага ва малакали ишчи кучини ривожлантиришга инвестицияларга устувор аҳамият бериши керак.

Самарали инфратузилма, жумладан транспорт, энергетика ва алоқа тармоқлари иқтисодий ўсиш учун жуда муҳимдир. Стратегик режалаштиришда замонавий ва барқарор инфратузилмани ривожлантириш ва сақлашга алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Ишчи кучи минтақавий иқтисодий ўсишда марказий роль ўйнайди. Таълим, соғлиқни сақлаш ва касбий ривожланишга сармоя киритиш қобилиятли ва самарали ишчи кучини таъминлайди.

Барқарор ўсиш экологик жиҳатдан масъулиятли бўлиши керак. Стратегик режалаштириш атроф-муҳитга таъсирни ҳисобга олиши, қайта тикланадиган энергия манбаларини рағбатлантириши ва ифлосланиш ва ресурсларнинг камайишини камайитириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириши керак.

Барқарор ўсишни таъминлаш учун стратегик режалаштириш ижтимоий инклюзивликка қаратилган бўлиши керак. Даромадлар тенгсизлигини бартараф этиш, таълим, соғлиқни сақлаш ва арзон уй-жойлардан фойдаланишни таъминлаш, жамиятда ҳамжиҳатлик туйғусини шакллантириш бу борадаги муҳим элементлардан ҳисобланади.

Шуни унутмаслик керакки, яхши ишлаб чиқилган стратегик режа фақат бошланиши. Барқарор ўсишга эришиш учун самарали амалга ошириш ва доимий мониторинг зарур. Тараққиётни мунтазам равишда баҳолаш, керак бўлганда стратегияларни ўзгартириш ва ўзгарувчан шароитларга мослашиш режанинг муваффақиятини таъминлаш учун жуда муҳимдир.

Биз ушбу тадқиқотимиз давомида стратегик ривожлантириш орқали ривожланган минтақаларнинг айримларини кўриб чиқсакда, кейин мулоҳазаларимизни давом эттирсак. Хусусан, Куритиба шаҳри, Бразилия. Куритиба кўпинча шаҳарсозлик ва барқарор ривожланиш учун намунали шаҳар сифатида тилга олинади. 1960-1970 йилларда шаҳар тез суръатлар билан аҳоли ўсиши ва шаҳарларнинг кенгайишига дуч келди. Бироқ, шаҳар раҳбарлари меъмор Хайме Лернер раҳбарлигида ушбу муаммоларни ҳал қилиш учун инновацион стратегик режалаштириш ташаббусларини амалга оширдилар. Улар самарали жамоат транспорти тизимини жорий қилдилар, яшил майдонлар ва парклар барпо этдилар ва аралаш фойдаланишни ривожлантиришга устувор аҳамият бердилар. Натижада Куритиба Бразилиянинг энг экологик тоза шаҳарларидан бирига айланди ва барқарор шаҳарсозликнинг етакчи намунасига айланди¹¹⁰.

Германиянинг жануби-ғарбий қисмида жойлашган Фрайбург шаҳри ўзининг барқарор ривожланиш стратегиялари билан эътирофга сазовор бўлди. Шаҳар қуёш энергияси ва биомасса каби қайта тикланадиган энергия манбаларини тарғиб қилишга ва энергия тежамкор қурилиш амалиётларини рағбатлантиришга эътибор қаратди. Бундан ташқари, Фрайбург велосипед учун қулай инфратузилма, пиёдалар зоналари ва яшил майдонларга устувор аҳамият берди, бу эса углерод чиқиндиларини камайитириш ва аҳолининг ҳаёт сифатини яхшилашга ёрдам берди¹¹¹.

Ванкувер, Британия Колумбияси доимий равишда дунёдаги яшаш учун энг қулай шаҳарлардан бири сифатида тан олинган. Шаҳарнинг стратегик режалаштириш ташаббусларида барқарор транспорт, арзон уй-жой ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишга

¹¹⁰ World Bank - "Curitiba: Towards Sustainable Urban Development"

¹¹¹ Sustainable Cities Collective - "Freiburg: A Model of Sustainability for the World"

алоҳида эътибор қаратилган. Ванкувер автомобилларга бўлган ишончни камайтириш учун жамоат транспорти, велосипед йўллари ва пиёдалар учун қулай кўчаларга сармоя киритди. Бундан ташқари, шаҳарнинг яшил майдонларни сақлаш, табиий яшаш жойларини ҳимоя қилиш ва яшил қурилиш амалиётини тарғиб қилиш бўйича саъй-ҳаракатлари унинг барқарор ва экологик онгли шаҳар сифатидаги обрўсига ҳисса қўшди¹¹².

Жанубий Осиёдаги денгизга чиқиш имкони бўлмаган кичик мамлакат Бутан Ялпи ички маҳсулотга (ЯИМ) эмас, балки Ялпи Миллий Бахтга асосланган ноёб ривожланиш фалсафаси билан эътиборни тортди. Бутаннинг стратегик режалаштириши ўз фуқароларининг яхлит фаровонлигини, атроф-муҳитни муҳофаза қилишни, маданиятни сақлашни ва адолатли иқтисодий ўсишни ҳисобга олади. Мамлакат барқарорлик, биологик хилма-хилликни сақлаш ва углерод нейтраллигига қаратилган сиёсатни қабул қилди ва бу уни барқарор ривожланиш учун қизиқарли мисолга айлантирди¹¹³.

Барқарор ривожланиш контекстида стратегик режалаштириш концепцияси иқтисодий, ижтимоий ва экологик ўлчовларда барқарор натижаларга эришиш учун мақсадларни белгилаш, ресурсларни аниқлаш ва ҳаракат режаларини шакллантиришнинг тизимли ва истиқболли жараёнини ўз ичига олади. У барқарорлик тамойилларини қарорлар қабул қилиш ва ривожланиш амалиётига интеграциялаш, ривожланиш ташаббуслари келажак авлодларнинг эҳтиёжларини қондириш қобилиятига путур етказмаслигини таъминлашга қаратилган.

2-расм. Барқарор ривожланиш контекстида стратегик режалаштириш концепциясининг асосий элементлари¹¹⁴

2-расмда барқарор ривожланиш контекстида стратегик режалаштириш концепциясининг асосий элементлари келтирилган. Барқарор ривожланишда стратегик режалаштириш қисқа муддатли ютуқлардан ташқари узоқ муддатли истиқболни талаб қилади. Бу ҳозирги ва келажак авлодларнинг фаровонлигини ҳисобга олган ҳолда минтақанинг исталган келажакдаги ҳолатини тасаввур қилишни ўз ичига олади.

Иқтисодий, ижтимоий ва экологик ўлчовлар ўзаро боғлиқлигини тан олади. Баркамол ёндашув мувозанатли ва интеграциялашган ривожланиш тизимини яратиш учун ушбу ўлчовлар ўртасидаги муносабатларни кўриб чиқади.

Стратегик режалаштириш турли манфаатдор томонларни, жумладан, давлат идоралари, хусусий бизнес, фуқаролик жамияти ташкилотлари, жамоалар ва экспертларни жалб қилишни ўз ичига олади. Ушбу инклюзив ёндашув турли истиқболлар ва манфаатларни ҳисобга олишни таъминлайди, бу эса янада мустаҳкам ва барқарор ечимларга олиб келади.

¹¹² The Guardian - "Vancouver: The World's Greenest City?"

¹¹³ The New York Times - "Bhutan Measures Prosperity by Taking the Middle Path"

¹¹⁴ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Барқарор ривожланиш – бу ўзгарувчан шароитлар ва ривожланаётган муаммолар таъсирида давом этадиган жараён. Стратегик режалаштириш янги маълумотлар ва пайдо бўлаётган тенденцияларга жавобан мослашувчанликни таъминлайди.

Стратегик режалаштириш ўз ичига барқарорлик тамойилларини ўз ичига олади, масалан, эҳтиёт тамойили, авлодлараро тенглик. У атроф-муҳит ва жамиятга салбий таъсирларни камайтиришга интилади, шу билан бирга одамлар ва сайёрамиз фаровонлигига ижобий ҳисса қўшади.

Аниқ ва ўлчанадиган мақсадлар, тегишли кўрсаткичлар билан бир қаторда, барқарор ривожланиш учун стратегик режалаштиришда муҳим аҳамиятга эга. Булар тараққиётни кузатиш, баҳолаш ва жавобгарликни таъминлайди.

Инновациялар ва технологияларни қамраб олиш барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш учун жуда муҳимдир. Стратегик режалаштириш самарадорликни ошириш ва атроф-муҳитга таъсирни камайтириш учун технологик ютуқлар ва инновацион амалиётларни ўз ичига олади. Стратегик режалаштириш самарали бошқарув тузилмаларини ва бошқарувнинг турли даражаларида сиёсат уйғунлигини талаб қилади. Сиёсатларни барқарор ривожланиш мақсадлари билан уйғунлаштириш изчил ҳаракатларни таъминлайди ва зиддиятларни минималлаштиради.

Ноаниқликлар ва потенциал хавфларни бартараф этиш барқарор ривожланишда стратегик режалаштиришнинг ажралмас қисмидир. Табiiй офатлар, иқтисодий таназзул ва бошқа қийинчиликларга чидамликни ошириш узоқ муддатли барқарорликка ёрдам беради.

Манфаатдор томонларнинг салоҳиятини ривожлантириш ва билим алмашиш стратегик режалаштиришнинг муҳим таркибий қисмидир. Имкониятларни ошириш барқарор амалиётларни амалга ошириш қобилиятини оширади, билим алмашиш эса муваффақиятли тажриба ва илғор тажрибаларни ўрганишга ёрдам беради.

Хулоса қилиб айтганда, барқарор ривожланиш контекстида стратегик режалаштириш ҳозирги ва келажак авлодлар эҳтиёжларини қондиришни таъминлаган ҳолда иқтисодий фаровонлик, ижтимоий фаровонлик ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишга эришишга қаратилган фаол ва комплекс ёндашувдир. У иқтисодий, ижтимоий ва экологик жиҳатлар ўртасидаги мураккаб ўзаро боғлиқликни тан олади ва барча учун янада мувозанатли ва мустаҳкам келажак яратишга қаратилган.

Минтақавий барқарор ривожланишнинг асосий муаммолари ва имкониятларини аниқлаш минтақанинг ижтимоий, иқтисодий ва экологик жиҳатларини ҳар томонлама таҳлил қилишни талаб қилади. Муаммолар ва имкониятларни 1-жадвалда келтириб ўтамыз.

1-жадвал

Минтақавий барқарор ривожланишнинг асосий муаммо ва имкониятлари¹¹⁵

Қийинчиликлар:	
Ресурсларнинг камайиши	Кўпгина ҳудудлар сув, минераллар ва қазиб олинадиган ёқилғи каби табиий ресурсларнинг тугаши билан боғлиқ муаммоларга дуч келмоқда. Нотўғри қазиб олиш ва истеъмол қилиш усуллари атроф-муҳитнинг бузилишига олиб келиши ва минтақанинг узоқ муддатли ҳаётийлигига таҳдид солиши мумкин.
Иқлим ўзгариши	Иқлим ўзгариши минтақавий барқарор ривожланиш учун жиддий муаммо туғдиради. Ҳароратнинг кўтарилиши, экстремал об-ҳаво ҳодисалари ва денгиз сатҳининг кўтарилиши қишлоқ хўжалиги, инфратузилма ва экотизимларга салбий таъсир кўрсатиши мумкин, бу эса иқтисодий ва ижтимоий бузилишларга олиб келади.
Тез урбанизация	Урбанизация ресурслар, инфратузилма ва хизматларга босим ўтказиши мумкин. Режасиз ва нотўғри бошқариладиган шаҳар ўсиши аҳолининг ҳаддан ташқари кўпайишига, ифлосланишнинг ошишига ва асосий қулайликлардан этарли даражада фойдаланишга олиб келиши мумкин.
Қашшоқлик ва тенгсизлик	Минтақалар ичидаги ижтимоий-иқтисодий номутаносиблик барқарор ривожланиш саъй-ҳаракатларига тўсқинлик қилиши мумкин. Қашшоқлик ва тенгсизлик таълим, соғлиқни сақлаш ва иқтисодий имкониятлардан фойдаланишнинг чекланишига олиб келиши мумкин, бу эса ривожланмаганлик тциклини давом эттириши мумкин.

¹¹⁵ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Биологик хилма-хилликнинг йўқолиши	биологик хилма-хилликнинг йўқолиши ва яшаш жойларининг йўқ қилиниши инсон фаровонлигини таъминлаш учун муҳим бўлган экотизим хизматларига таҳдид солади. Ушбу муаммони ҳал қилиш табиатни муҳофаза қилиш ва ердан масъулиятли фойдаланиш амалиётини талаб қилади.
Энергияга ўтиш	қайта тикланадиган ва барқарор энергия манбаларига ўтиш долзарб муаммо ҳисобланади. Қазиб олинадиган ёқилғига қаттиқ боғланган ҳудудлар ўзгаришларга қаршилик кўрсатиши мумкин, аммо қайта тикланадиган энергиядан фойдаланиш иқтисодий ўсиш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш учун имкониятлар яратади.
Бошқарув ва сиёсат тўсиқлари	бошқарув тузилмаларининг номувофиқлиги ва сиёсатнинг номувофиқлиги барқарор ривожланиш саъй-ҳаракатларига тўсқинлик қилиши мумкин. Ҳудудлар барқарорликни самарали тарғиб қилиш учун қўллаб-қувватловчи сиёсат, қоидалар ва институционал асосларга муҳтож.
Имкониятлар:	
Яшил технологиялар ва инновациялар	Яшил технологиялар соҳасидаги ютуқлар минтақалар учун уларнинг атроф-муҳитга таъсирини камайтириш имкониятларини тақдим этади. Қайта тикланадиган энергия, барқарор қишлоқ хўжалиги ва экологик тоза инфратузилмани қўллаш иқтисодий ўсишни рағбатлантириб, экологик зарарни минималлаштириши мумкин.
Айланма иқтисод	Чиқиндиларни қайта ишлаш, қайта ишлатиш ва камайтиришга устувор аҳамият берадиган айланма иқтисод ёндашувини қабул қилиш иқтисодий ва экологик фойда келтиради. Ҳудудлар барқарорлик ва ресурслар самарадорлигига эътибор қаратадиган янги бизнес моделларидан фойдаланишлари мумкин.
Барқарор туризм	Ноёб табиий ва маданий бойликларга эга бўлган ҳудудлар табиатни муҳофаза қилиш ва жамият ривожланишини рағбатлантириш билан бирга иқтисодий ўсишни рағбатлантириш учун барқарор туризмдан фойдаланиши мумкин.
Ижтимоий тадбиркорлик	Ижтимоий тадбиркорликни рағбатлантириш иқтисодий ривожланишни рағбатлантириш билан бирга ижтимоий муаммоларни ҳал қилиши мумкин. Ижтимоий корхоналар молиявий муваффақият билан бир қаторда ижобий ижтимоий ва экологик таъсирларни яратишга эътибор қаратишлари мумкин.
Барқарор инфратузилмани ривожлантириш	энергия тежайдиган биналар, жамоат транспорти ва чиқиндиларни бошқариш тизимлари каби барқарор инфратузилмага сармоя киритиш минтақанинг барқарорлигини ва инвесторлар учун жозибадорлигини оширади.
Экотизимни тиклаш	Бузилган экотизимларни қайта тиклаш экологик янгиланиш ва иқтисодий фойда олиш имкониятларини беради. Ўрмонларни қайта тиклаш, сув-ботқоқларни тиклаш ва қирғоқларни ҳимоя қилиш барқарор минтақавий ривожланишга ҳисса қўшиши мумкин.
Яшил молия ва инвестициялар	Молиявий институтлар ва инвесторлар барқарор лойиҳалар қийматини тобора кўпроқ тан олишмоқда. Яшил молиялаштиришга кириш барқарор ривожланиш мақсадларига мос келадиган ташаббусларни молиялаштириши мумкин.
Ҳамжамият иштироки	Маҳаллий ҳамжамиятларнинг имкониятларини кенгайтириш ва манфаатдор томонларни қарорлар қабул қилиш жараёнларига жалб қилиш барқарор ривожланиш ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ва мулкчиликни ривожлантиради.

Асосий муаммоларни ҳал қилиш ва минтақавий барқарор ривожланиш имкониятларидан фойдаланиш яхлит ва ҳамкорликда ёндашувни талаб қилади. Атроф-муҳит, ижтимоий ва иқтисодий жиҳатларни бирлаштирган ҳолда, минтақалар янада мустаҳкам, адолатли ва фаровон келажак учун замин яратиши мумкин. Стратегик режалаштириш ва турли манфаатдор томонларнинг иштироки барқарор ривожланиш саъй-ҳаракатларини муваффақият сари йўналтиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Ўзбекистон мисолида ушбу тадқиқот доирасидаги мавжуд муаммолар, унинг ечимлари ва истиқболлари хусусида батафсил кўриб чиқадиган бўлсак, 2-жадвалда умумлаштиришга ҳаракат қилинди.

2-жадвал

Ўзбекистон мисолида ушбу тадқиқот доирасидаги мавжуд муаммолар,
унинг ечимлари ва истиқболлари¹¹⁶

Мавжуд муаммолар	
Иқтисодиётни диверсификация қилиш	Ўзбекистон иқтисодиёти пахта ва табиий газ экспортига қаттиқ боғланган, бу эса иқтисодий заифликка олиб келиши мумкин. Нонефт саноат, технология ва хизматларни ривожлантириш орқали иқтисодиётни диверсификация қилиш бир неча тармоқларга қарамликни камайтириш учун жуда муҳимдир.
Экологик муаммолар	Ўзбекистон экологик муаммоларга, жумладан, сув танқислиги, чўлланиш ва ҳавонинг ифлосланишига дуч келмоқда. Қишлоқ хўжалигининг барқарор бўлмаган амалиётлари ва чиқиндиларни нотўғри бошқариш ушбу муаммоларга ҳисса қўшади ва аҳоли саломатлиги ва экотизим саломатлигига таъсир қилади.
Ижтимоий инклюзия	Ижтимоий инклюзивликни таъминлаш ва даромадлар тенгсизлигини камайтириш барқарор ривожланиш учун жуда муҳимдир. Минтақавий тафовутларни бартараф этиш ва таълим, соғлиқни сақлаш ва иш имкониятларидан тенг фойдаланишни таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.
Сув хўжалиги	Ўзбекистон денгизга чиқиш имконияти йўқ давлат бўлиб, Амударё ва Сирдарёнинг сув ресурсларига жуда боғлиқ. Сув танқислигини юмшатиш ва озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун, айниқса, қишлоқ хўжалигида сувни самарали бошқариш жуда муҳимдир.
Потенциал ечимлар	
Иқтисодий ислохотлар	Ўзбекистон ҳукумати хорижий сармояларни жалб қилиш, савдони эркинлаштириш ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш мақсадида иқтисодий ислохотларни амалга оширмоқда. Қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш борасидаги сазъ-ҳаракатларнинг давом этиши иқтисодиётнинг диверсификацияси ва ўсишини рағбатлантириши мумкин.
Барқарор қишлоқ хўжалиги	Барқарор қишлоқ хўжалиги амалиётларини, жумладан, сувни тежайдиган суғориш тизимлари ва органик деҳқончиликни тарғиб қилиш атроф-муҳитга таъсирни камайтиришга ва қишлоқ хўжалиги самарадорлигини оширишга ёрдам беради.
Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш	Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва тиклаш дастурларига сармоя киритиш сув танқислиги, чўлланиш ва ҳаво ифлосланишини бартараф этиши мумкин. Ўрмонларни қайта тиклаш ҳаракатлари ва чиқиндиларни бошқаришни яхшилаш тоза ва соғлом муҳитга ҳисса қўшиши мумкин.
Самарали бошқарув ва қонун устуворлиги	институтларни мустаҳкамлаш, ошкораликни рағбатлантириш ва коррупцияга қарши курашиш барқарор ривожланиш учун муҳим аҳамиятга эга. Самарали бошқарув сиёсатнинг самарали ва ҳар томонлама амалга оширилишини таъминлайди.
Қайта тикланадиган энергия	Ўзбекистон қайта тикланадиган энергия, хусусан, куёш ва шамол энергияси бўйича катта салоҳиятга эга. Қайта тикланадиган энергия инфратузилмасига сармоя киритиш фотоальбом ёқилғиларга бўлган ишончни камайтириши ва барқарор энергия ривожланишига ҳисса қўшиши мумкин.
Истиқболлар	
Минтақавий алоқа	Ўзбекистоннинг Марказий Осиё ва бошқа йирик бозорлар ўртасидаги стратегик жойлашуви минтақавий савдо ва алоқаларни ривожлантириш истиқболларини тақдим этади. Транскаспий халқаро транспорт йўналиши ва савдо келишувлари каби лойиҳалар иқтисодий истиқболларни ошириши мумкин.
Сайёҳлик салоҳияти	Ўзбекистон бой маданий мерос ва тарихий жойларга эга бўлиб, уни маданий ва мерос туризми учун жозибадор қилади. Туризмнинг барқарор ривожланиши мамлакатнинг маданий бойликларини сақлаб қолган ҳолда иқтисодий ўсишни таъминлаши мумкин.
Минтақавий ҳамкорлик	Ҳамкорлик учун минтақавий ва халқаро форумларда иштирок этиш Ўзбекистон учун барқарор ривожланишдаги умумий муаммоларни ҳал қилиш учун билим, тажриба ва ресурслар алмашиш имкониятларини очиши мумкин.
Барқарор инфратузилма	жамоат транспорти ва яшил бинолар каби барқарор инфратузилмага сармоя киритиш фуқароларнинг ҳаёт сифатини яхшилаши ва атроф-муҳитни муҳофаза қилишга ҳисса қўшиши мумкин.

¹¹⁶ Муаллиф томонидан шакллантирилган

Юқоридагиларга асосланадиган бўлсак, Ўзбекистон барқарор ривожланиш йўлида бир қанча муаммоларга дуч келмоқда, бироқ у турли имкониятлар ва потенциал ечимларга ҳам эга. Иқтисодий ислохотларни амалга ошириш, барқарор амалиётни илгари суриш, бошқарувни кучайтириш ва асосий тармоқларга сармоя киритиш орқали Ўзбекистон келгуси йилларда ривожланишга эришиш йўлида ҳаракат қилиши мумкин. Бироқ ҳукумат ва манфаатдор томонларнинг доимий саъй-ҳаракатлари ва қатъий мажбуриятлари ушбу истиқболларни рўёбга чиқариш ва мавжуд муаммоларни бартараф этишда жуда муҳим аҳамиятга эгадир.

Хулоса ва таклифлар.

Стратегик режалаштириш минтақавий иқтисодиётларда барқарор ўсишни таъминлашда ажралмас воситадир. Иқтисодий, экологик, ижтимоий ва маданий омилларни ҳисобга олган ҳолда, стратегик режалаштириш келажак авлодларга зарар етказмасдан фаровонликка эришиш учун минтақанинг ресурслари ва ҳаракатларини мослаштиради. Ўзбекистонда барқарор ривожланиш доирасида мавжуд муаммолар, потенциал ечимлар ва истиқболларни таҳлил қилиш асосида бир қанча асосий хулосалар шакллантирилди:

Ўзбекистон ҳукумати иқтисодиётни диверсификация қилиш ва хорижий сармояларни жалб қилиш бўйича иқтисодий ислохотларни амалга оширишга қатъий интилишини кўрсатди. Ушбу ислохотлар янада қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш ва барқарор иқтисодий ўсиш учун муҳим бўлган анъанавий тармоқларга қарамликни камайитиришга қаратилган.

Ўзбекистон сув танқислиги, чўлланиш ва ҳавонинг ифлосланиши каби экологик муаммоларни ҳал қилиш муҳимлигини тан олади. Мамлакат барқарор қишлоқ хўжалиги амалиётини ривожлантириш ва табиий ресурсларни муҳофаза қилиш учун атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва тиклаш дастурларига сармоя киритиш имкониятига эга.

Ўзбекистонда бошқарув, шаффофлик ва қонун устуворлигини такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар кўрилди. Бу саъй-ҳаракатлар самарали бошқарувни рағбатлантириш, коррупцияга қарши курашиш ва барқарор ривожланиш учун қулай муҳитни яратишда муҳим аҳамиятга эга.

Ўзбекистоннинг стратегик жойлашуви минтақавий савдо ва алоқаларни ривожлантириш истиқболларини тақдим этиб, иқтисодий ўсиш ва ривожланиш учун имкониятлар яратади. Минтақавий транспорт йўналишлари ва савдо келишувларида иштирок этиш иқтисодий истиқболларни ошириши ва минтақавий ҳамкорликни ривожлантириши мумкин.

Ўзбекистоннинг бой маданий мероси ва тарихий обидалари уни барқарор туризмни ривожлантириш учун жозибадор қилади. Масъулиятли туризм амалиётларини тарғиб қилиш орқали мамлакат маданий ва тарихий меросини сақлаб қолган ҳолда иқтисодий ўсиш учун ўзининг маданий бойликларидан фойдаланиши мумкин.

Олдинга эришилган бўлсада, Ўзбекистон барқарор ривожланиш йўлида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва сув ресурсларини бошқариш каби доимий муаммоларга дуч келмоқда. Ушбу вазифаларни самарали ҳал этиш учун барча соҳаларда ислохотларни давом эттириш ва изчил саъй-ҳаракатлар зарур.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон иқтисодий ислохотлар, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бошқарув тизимини такомиллаштиришга интилиши билан барқарор ривожланиш сари истиқболли йўлдан бормоқда. Мамлакатнинг стратегик жойлашуви ва маданий бойликлари минтақавий алоқалар, барқарор туризм ва иқтисодий ўсиш учун имкониятлар яратади. Бироқ, муттасил муаммоларни ҳал қилиш Ўзбекистон учун янада мустақкам ва барқарор келажакни таъминлаш учун доимий саъй-ҳаракатлар, ҳамкорлик ва инновацион ечимларни талаб қилади. Ўз кучли томонларини ишга солиб, мавжуд муаммоларни фаол ҳал этиш орқали Ўзбекистон ўзини минтақада барқарор ривожланиш бўйича етакчи сифатида кўрсатиши мумкин.

Адабиётлар/Литература/Referece:

Albrechts, L., Balducci, A., Hillier, J. 2017. Situated practices of strategic planning – An international perspective. Routledge, London, UK

Arabadzhyiev, D.Yu., Buryk, Z.M., Barshatska, H.Yu., Huba, M.I., Shashyna, M.V. 2020. Establishing interterritorial cooperation of amalgamated territorial communities as a tool to increase their capacity. International Journal of Management, 11(5), 1036- 1044.

Blakely, E. 1994. *Planning Local Economic Development – Theory and Practice*. SAGE Publications, Thousand Oaks, CA.

Brocks, S., Schulitz, A. 2006. *Integrated Regional Development Concepts: A practical guide for the elaboration and implementation of Regional Development Concepts*. BVLEG, Berlin, Germany

Jerzy, M., Ciaian, P., Di Marcantonio, F. 2019. *Regional impacts of the EU Rural Development Programme: Poland's food processing sector*. *Regional Studies*, 49, 65- 67.

Karpenko, A. 2016. *Strategic planning as an instrument of innovative development of the region*. *Ekonomika, Finansy, Pravo*, 5, 3-7

Klymenko, V.V., Akimova, L.M., Korzh, M.V. 2016. *Regional aspects of middle-class development in Ukraine*. *Actual Problems of Economics*, 4(178), 178-188.

Metaxas, T. 2002. *Place/City Marketing as a tool for local economic development and city's competitiveness: a comparative evaluation of Place Marketing policies in European cities*. *Place Marketing, Local Economic Development and City's competitiveness*. Available at: <http://www.china-up.com:8080/international/case/case/1075.pdf>.

Petrunenکو, I., Malinoshevska, K., Kliutsa, S., Dukhnevych, A., Demianyshyna, O. 2020. *Strategy, economic and legal foundations for the development of agro-industrial complex within the conditions ensuring of food security*. *International Journal of Management*, 11(6), 463-475

Plaziak, M., Rachwal, T. 2014. *The role of entrepreneurship in regional development strategies (based on the Polish National Strategy of Regional Development 2010- 2020)*. *Europa XXI*, 26, 97-98

Romanenko, Y.O. 2016. *Place and role of communication in public policy*. *Actual problems of Economics*, 2 (176), 25-31.

Teixeira, D., Boda, P. 2019. *Regional Development Strategies the key for local and regional governance*. European Committee of the Regions. Available at: <https://cor.europa.eu/en/news/Pages/Regional-Development-Strategies-the-key-for-local-and-regional-governance.aspx>